

Sárdy Péter

Létezik-e isteni gondviselés?

A „gondviselés” szó nem alaptalanul ment ki kissé a divatból, hiszen azt jelenti, hogy minden mögött, ami az emberrel történik, egy jószágos Isten áll, aki titokzatos módon gondoskodik arról, hogy – legalábbis az ő kedvezményezettjei számára – minden jó véget érjen. Az élet megfigyelése mindazonáltal azt teszi kézenfekvővé számunkra, hogy egy ilyen „isteni gondviselés” helyett inkább a vak sors uralmát tételezzük fel, amely egyeseknek boldogságot és egészséget, sok más embernek viszont csupa félelmet és szerencsétlenséget „ajándékoz”. Tekintettel számtalan ember (sőt gyerek!) leírhatatlan szenvedéseire, egyeseken cinizmusnak tűnik, ha valaki egy jószágos Isten gondviseléséről beszél. Az effajta gondviselés iránti képtelenség még tovább erősíti a modern, tudományosan megalapozott világnézetet, amely szerint minden ismert folyamat szigorúan meghatározott természeti törvények szerint zajlik le, s azok nem hagynak szabadon egyetlen „hézagot” sem, ahol egy „isten” valamiképpen beavatkozhatna.

A megfigyelés azonban azt is mutatja, hogy az emberek gyakran szélsőségesen ellentétes módon tapasztalják meg életük valóságát, és ezért szélsőséges ellentétekben képesek beszélni Istenről. Vannak olyanok, akik készek arra, hogy az élet legabszurdabb jelenségeit is „Isten akaratával” magyarázzák, miközben má-

sok minden ilyesfélét dacosan Isten léte elleni bizonyítéknak tekintenek. Ha e két magatartás közös vonását keresem, akkor mindkettőnél egy és ugyanazon kimondatlan vágyat sejttem a háttérben: az emberek csak akkor érzik értelmesebbnek a létüket, ha nem kételkednek abban, hogy valakik elismerik, és szeretetben elfogadják őket. Egyeseknek szerencsésük van, mert rá tudnak hagyatkozni egy olyan Isten szeretetére, aki a látszólag kaotikus világfolyamatot kormányozza, s ez a hit minden balsors ellenére ott-hont nyújt nekik. Mások nem képesek többre, mint hogy fellázadjanak „otthonatlan” létük értelmetlensége ellen, hogy legalább e lázadás révén megbizonyosodjanak létük valóságáról, és szilárd talajt érezzenek lábuk alatt. Ezzel kapcsolatban szeretném megjegyezni, hogy tiltakozásuk mögött feltehetően az a kimondatlan meggyőződés áll, amelyet egyébként tulajdonképpen csak egy „isten” alapozhatna meg, ti. hogy az embernek „természetes” igénye van egy „humánus” világra. Számomra úgy tűnik, hogy – hasonló életkörülményeket feltételezve – a gondviselésbe vetett hit boldogabb és félelmetől mentesebb életet biztosít a hívőknek. Már ez okból is érdemes egy kicsit pontosabban megvizsgálnunk: vajon nem találhatunk-e mégis valami megfogható és számunkra jelentős valóságot a gondviselésbe vetett hitben?

Mit tartott Jézus a gondviselésről?

Idézzük csak fel azokat az ismert képeket, amelyek az Istenbe vetett bizalmat ajánlják: „Nézzétek a hollókat: Nem vetnek, és nem aratnak..., mert Isten táplálja őket. Nézzétek a liliomokat... Ha Isten ilyen pompásan öltözteti a fűvet, akkor mennyivel inkább titeket, kicsinyhitűeket” (Lk 12, 22-31).

Lehetséges, hogy egy jó szónok csak manipulálni akarta hallgatóságát ezekkel a szavakkal? Semmi sem utal arra, hogy Jézus valamilyen előnyt, vagy önmaga elismertetését akarta kivívni velük. Ő olyan valaki volt, akinek elhihetjük, hogy ez esetben is a meggyőződését mondta el. Az ma-

gától értetődik ugyan, hogy szavaival meg akarta mozgatni az embereket, de – meggyőződése szerint – az ő javukra. Azt akarta, hogy ők is rádöbbenjenek arra, ami egyedül fontos: „Ne aggódjatok az életetekért!... Isten országa legyen fontos számotokra, akkor a többi hozzáadatik nektek!” Amikor a bizalomról beszélt, akkor is „Isten országát” tartotta szem előtt. Sajnos ma már nem tudjuk megmondani, pontosan mit is akart jelölni ezzel a fogalommal. Hajlok arra a feltetelezésre, hogy ez nem csupán a hiányos áthagyományozásnak tulajdonítható, hanem maga Jézus sem határozta meg pontosan e kép tartalmát.

Emberrészeinek tovább akart adni valamit, amit ő maga átélt, de amit nem volt könnyű szavakba foglalni. Célja érdekében felhasználta az eljövendő „istenuralom” akkoriban elterjedt elképzeléseit is, hiszen ettől az „istenuralomtól” kortársai sok nemzeti, és bizonyára sok spirituális vágyuk beteljesedését is várták. E ponton azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy például Jézus egészen hétköznapi dolgokról beszélt („...hogy mit esztek, és mibe öltöztök...”), amikor hangsúlyozta: „Atyátok tudja, hogy ezekre szükségetek van.” Jézus tehát nem a túlvilággal akart kecsegtetni, hanem azt az Istenbe vetett bizalmat akarta megalapozni, amely egészen konkrétan és kézzel foghatóan szolgálja mindennapi életünket.

A szóban forgó szövegekben azonban sehol sem találunk utalást arra, hogy Jézus átfogó világmagyarázatnak tartotta volna az általa használt szép képeket – vagy úgy vélte volna, hogy valamiféle „életbiztosítást” adhat általuk az embernek. Aligha tartotta a világot afféle nagy botanikus- és állatkertnek, ahol a főnök a hollók etetésétől a liliomok öntözéséig minden biztosít, és kétségtelenül gondoskodik az emberi személyzet szükségleteiről is. Számára is magától értődően világos volt, hogy Isten nemcsak jóindulatúan „felkelti napját rosszakra és jókra”, hanem képes ugyanezzel a nappal irgalmatlanul megölni is őket, ha a sivatagban elvették útjukat; és hogy ugyanez az Isten nemcsak „esőt ad igazaknak és bűnösöknek”, hanem alkalomadtán mindkét csoportot el is pusztíthatja egy cunamival. Ennek ellenére ragaszkodott ahhoz, hogy ez az „Atya” megkülönböztetés nélkül szeret mindenkiket, még az ellenségeit is.

A Gondviselésbe vetett hit Jézus ajkán semmiképp sem elvont megállapítás, hanem megélt bizalom, az Isten határtalan szeretetéhez való ragaszkodás. Jézus nem tudott kételkedni abban, hogy bajaink és szenvedéseink – tekintettel egy ilyen „Atyára” – egyáltalán csak akkor lehetségesek, ha nem elháríthatatlan végzettről van szó, hanem egy jó vég irányában

szükséges átmenetről. S számára ez a jó vég nem egyszerűen a szenvedésnek a létezés elmúlásával bekövetkező megszűnése volt, hanem a személyes feltámadás. Az embernek a halál után hamarosan megtörténő feltámasztásában azonban semmi esetre sem az eddig ismert élet új kiadását látta, hanem új, szellemi létmódot, amelyben az emberek „úgy élnek majd, mint az angyalok az égben” (Mk 12,25-28). „A test feltámasztásának” hangsúlyozása Jézus hitének primitív, materialista félreértése volt, és ma is az. Ha megfontoljuk, hogy a tér és az idő csupán materiális valóságunk szükségszerű fizikai dimenziói, és hogy a „szellemet” az emberi agyval való összefüggésben tapasztaljuk ugyan meg, de semmiképp sem a tér és az idő dimenzióiban, akkor ki-

fogástalan fogódzópontunk lesz annak elfogadásához, hogy a lét más módja is lehetséges, más dimenziókban, „az élők Istenénél”, aki számára az elhunytak (például Ábrahám, Izsák és Jákob) is egyszerűen ugyanúgy jelen vannak, mint a szellemi módon létező angyalok, egy olyan létben, amely nem anyagi meghatározottságú. De hogy pontosan miben áll vagy miben nem áll az ilyen élet, arról csak akkor mondhatnánk bármit is, ha bepillantathatnánk a teljes valóság legmélyebb összefüggéseibe. A keresztény hagyomány által rendelkezésünkre bocsátott képek célja elsősorban az, hogy a szenvedés közepette vigasztalást és bátorítást nyújtsanak, és félremagyarázás lenne egy jövőbeli állapot leírását keresni bennük.

zalom útját, s ők megerősítik, hogy ezt a bizalmat el lehet érni, és be lehet gyakorolni. Szüneteseinkkel kapcsolatban rendkívül fontos, hogy ne foglalkozzunk velük túl sokat. Ha ugyanis a legrosszabbra gondolunk, ami másokat ér, vagy a jövőben minket fenyeget, akkor ez csak a felháborodás vagy a kétségbeesés zsákutcájába vezethet minket. Hiszen jövőnk még ismeretlen! Életünknek mindenekelőtt a bizalom, illetve erőink bevetése használ, semmi esetre sem a kétségbeesés és a lázadozás. Csak annyit foglalkozzunk a szenvedéssel, amennyi annak legyőzéséhez szükséges, nem feledve, hogy nem csupán kiküszöbölése jelenti a szenvedés legyőzését, hanem már egyszerű elviselése is. Istentől magyarázatot vagy igazolást követelni nemcsak haszontalan, hanem káros is, mivel eltérít minket attól, amit mi magunk megtehetünk, és meg is kell tennünk.

Lehet-e értelme a szenvedésnek?

Az emberi szenvedés „értelmét” keresve egyesek bizonyos e világi összefüggésekre mutatnak rá, például arra, hogy e szenvedésre az ember belső érése érdekében van szükség. Ezen elképzelés szerint a szenvedések arra szolgálnak, hogy általuk olyan állapotra érjünk meg, amelyben „Istenhez való hűségünk” már nem arra szolgál, hogy elleplezze a mulandó dolgokhoz tapadásunkat. Hiszen magunk is érezzük, mennyire hamis, vagy egyenesen képtelenség is a „főparancsnak” az a gondolata, hogy önmagáért szeressük Istent. Vágyainknak és érdekeinknek olyannyira rabjai vagyunk, hogy komolyan még elképzelni sem tudjuk, hogyan válhatnánk szabadabbá tőlük. Talán csak a szenvedés készíthet fel minket arra, hogy mindentől el tudjunk válni, és a halál átmenete után képesek legyünk belépni az elpusztíthatatlan ÉLETBE. „Isten akarata” ennek értelmében nem az, hogy szenvedjünk, hanem az, hogy a szenvedésben megálljuk helyünket, és valamiképpen átalakulva kerüljünk ki belőle.

A bizalom pozitív spiritualitása, amelyet Jézus magatartásának követésével gyakorlunk, lehetővé teszi, hogy szenvedéseinket is nagyobb összefüggésben láthassuk. Ennek korai példájával találkozunk a Bölcsesség könyvében: „Kevés fenyítés után nagy jótéteményekben részesülnek, mert Isten próbára tette, és magához méltónak találta őket. Mint aranyat a kohóban, megvizsgálta, és elfogadta őket...” (3,5-6). A szenvedés valóságára tekintve persze csak akkor mondhatunk ki őszintén ilyesféle szavakat, ha közben nem tévesztjük szem elől Isten felfoghatatlanságát (transzcendenciáját). Az arany tűzben történő megvizsgálásának képe

ezért emberi kísérlet marad, amely végül is nem képes érthetővé tenni Isten szándékait. Mai gondolatvilágunknak sokkal jobban megfelelné, ha a mindenütt megtalálható szenvedésben olyan eszközt látnánk, amelynek célja, hogy bizonyos irányba „terelje” az emberiség fejlődését. De ez a gondolat sem magyarázza meg a sok szenvedés tényét, hanem csupán annak pozitívabb szemléletét ajánlja.

A szenvedéstől sújtott ember számára úgyis semmitmondó minden magyarázat. A magyarázatoknál hasznosabb, ha saját életigenlésünkre összpontosítunk. Minden viszontagság közepette érvényben marad Jézus felhívása, hogy hagyatkozzunk rá életünk őseredetére. E bizalom erősítésére egy „fogható” képet állított szemünk elé, az „Atya” képét, akiben ő maga a végső szenvedésben is meg tudott bízni. Erre az Atyára mi is ráhagyatkozhatunk. Belekapaszkodhatunk abba a gondolatba, hogy megpróbáltatásainknak nem rossz vége lesz, hanem egy olyan esemény, amelyet „szem nem látott, fül nem hallott”, az elképzelhetetlen Istennel való találkozás.

Olyan spiritualitásra van szükségünk, amely nem csupán az „élet értelmének” látszatát csillantja fel, hanem segít, hogy azt meg is tapasztaljuk. Az effajta spiritualitást azonban nem kapjuk meg egyszerűen ajándékként! Jézus óta már sokan járták a bi-

A döntő kérdés mindig nagyon konkrétan hangzik: „Hogyan bánok én a saját szenvedésem tapasztalatával?” Elvontabban fogalmazva: „Hogyan tudom elfogadni végességet?” Vannak, akik oly kevésbé tudnak beletörődni szenvedésükbe, hogy teljesen ki vannak szolgáltatva kínzó gondolataiknak. Ebben a helyzetben könnyen olyan jövőt festenek maguk elé, amelyben egyre rosszabb lesz a soruk, s ez aztán csak tovább növeli félelmüket. De másképp is lehet viszonyulni a dolgokhoz! Az ember nézheti tárgyilagosabban, távolságtartóbban is az életét, és azt mondhatja: „Hiszen ember vagyok, és ez jól van így! Hálás vagyok azért, hogy létezem. Arra fogok összpontosítani, ami eddigi tapasztalataimban pozitív volt.” Az ilyen ember érezni fogja, hogy hálás magatartása jól indokolt, és jót is tesz neki. Természetesen tudja, hogy életútja – mint minden út ezen a világon – időszakaszon igen nehézé válhat, de ráhagyatkozik „testvérére”, Jézusra, akit egy mély isten-tapasztalat után már semmilyen szenvedés nem tudott megrendíteni; ezért bízni fog abban, hogy útja jó vég felé vezet, a felé a leírhatatlan fény és boldogság felé, amelyet már sok ember átélhetett. Hiszen nemcsak az tény, hogy az ember határtalannak tűnő szenvedéseknek van kiszolgáltatva, hanem az is, hogy a legnagyobb csodákat élheti meg.

Fennmaradhat-e ma a gondviselésbe vetett hit?

A szenvedéssel és igazságtalansággal teli világ megtapasztalása ellenszól ennek, a bízó hit tehát számos tapasztalattal áll szemben. Másfelől ez a hit maga is tapasztalatokra hivatkozhat, hiszen sok ember tapasztalta

már meg a gondviselést váratlan isteni segítség formájában. A helyzet paradox. Úgy fest, hogy az értelem számára feloldhatatlan az ellentmondás, de bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az ellentmondás egy misztikus

élményben hirtelen el is tűnhet, illetve teljesen jelentéktelenné válhat. De egy ilyen misztikus tapasztalat nélkül is marad még esélyünk arra, hogy az ellentmondásnak legalábbis „kihúzzuk a méregfogát”.

Megpróbálók itt néhány olyan gondolatot kifejteni, amelyek ha nem is bizonyítják tényként a gondviselést, de legalább beleillesztik egy korszerű világképbe a gondviselés hitének gyakran tapasztalt hatékonyságát. Ez a kísérlet természetesen kudarcra van ítélve, amíg abból indulunk ki, hogy a világ mögött egy személyes Istenség áll, hiszen a megfigyelt valóságot kétségtelenül egyszerűbben (és ezért logikusabban) lehet magyarázni a véletlen elvével, mint egy olyan Istenség jóindulatával vagy kegyetlenkedésével, akinek jelleme számunkra elviselhetetlenül kétértelmű lenne. Ettől az ellentmondástól azonban meg tudnánk szabadulni, ha sikerülne „meghaladnunk” bevett istenképünket, mégpedig kettős értelemben: egyrészt úgy, hogy magunk mögött hagyjuk, másrészt úgy, hogy megpróbáljuk alapjaiban megújítani azt. Ezt a vállalkozást az teszi lehetővé, ha valóban komolyan vesszük, hogy Isten „transzcendens”, azaz „minden tapasztalatot meghaladó”, „minden fogalmat meghaladó” valóság.

Lehetetlennek tartom, hogy az Abszolútumot a világtól elválasztott valóságnak gondoljuk el, mert ezzel már bizonyos határokat tulajdonítanánk neki, olyan határokat, amelyek mentén, „Isten mellett” valami más kezdődne. Az az Isten, akit nem érnek el a gondolataink, de akit mégis el kell gondolnunk valahogyan, nem lehet ugyan azonos a világgal, de ettől a

világtól elválasztott lény sem lehet. Ha a Teremtő képével közeledünk hozzá, akkor azt kell mondanunk, hogy az általa teremtett világban való működése nem választható el teremtényeinek működésétől. És ha az ember révén e különben determinált világban egy szabad lény is megjelenik, akkor az Istenség ennek a szabadságával együtt működik. Rögziútsük tehát megalapozott feltételezésként: Isten működése állandóan és mindenütt történik, bennünk is, és minden körülöttünk lévő lényben is.

Ebben az összefüggésben aztán már egyáltalán nem furcsa az isteni gondviselés eszméjének megjelenése, mert az már nem rendszeridegen. A gondviselés nem kívülről nyúl bele valakinek sorsába, hanem az illető saját cselekvéseiben történik meg. Az „isteni” gondviselés ezáltal az ember, mindezekelőtt a hívő ember személyes ügyévé válik. A gondviselés öbenné magában játszódik le (és hatására talán emberi környezetében is), az ő bizalma hozza létre, az a bizalom, amely magukban véve jelentéktelen cselekvéseit is úgy koordinálhatja, hogy azok javára váljanak. Természetesen elképzelhetőek olyan kedvező külső körülmények vagy események is, amelyek az ember közreműködése nélkül, véletlenül történnek, és javára szolgálnak. Ha azonban a gondviselés többet akar jelenteni, mint az ilyen külső körülmények véletlen kedvezését, akkor az embernek legalább sejténie kell, és meg is kell ragadnia sorsa befolyásolásának lehetőségét, ami – tekintettel agyunk bonyolult működési módjára – a tudat közreműködése nélkül is lehetséges. A gondviselés tehát nem kívülről nyúl bele az életünkbe, hanem természetes lehetőségek és erők révén hat. Persze csak akkor képes hatni, ha adva van az ember együttműködése, függetlenül attól, hogy az tudatosan és szabadon történik-e, vagy sem. Ez a realitása annak a „hegyeket mozgató hitnek”, amelyről Jézus beszélt (Mk 11,23). Ebben az értelemben azonban a transzcendens Istenség – ha valaki személyként gondolja el – „tehetetlen Isten”, mivel ahhoz, hogy a természetes véletleneken túlmenően is segíteni tudjon, az ember együttműködésére van szüksége.

A hívő ember rábízta magát Istenére. Ha egyszerűen el tudja fogadni Jézus szavait, akkor annak a „mennyei Atyának” fogja

látni őt, aki a világ átláthatatlan forgataga mögött mindent a maga terve szerint irányít. Ha azonban valaki kivetítésnek nevezi ezt a fajta hitet, akkor ezzel nem mondott semmi rosszat, hiszen az emberi gondolkodás nem lehet teljesen mentes a kivetítéskéntől. De egy „felvilágosult” ember is bízhat annak a mindent átható „szellemnek” a megmótt erejében, amelynek hatásait önmagában és maga körül ténylegesen megtapasztalhatja. Ilyen módon volt Dietrich Bonhoeffer is meggyőződve arról, hogy „jó hatalmak csodás oltalmában élünk”. Ezek a minket vezérlő és óvó „jó hatalmak” lelkünk mélyében gyökereznek. Rájuk hagyatkozhatunk akkor is, ha olyan irányba vezetnek minket, ahol félénk énünk éppenséggel nem számolna „isteni megmenetléssel”.

Ha valami jó történik velünk, akkor azt egyrészt ajándéknak (hagyományos kifejezéssel „kegyelemnek”) érezzük, másrészt általában nem ér minket váratlanul, hiszen azért „érkezhetett meg” hozzánk, mivel nyitottak és szabadok voltunk arra, hogy elfogadjuk. A gondviselés létezik, de azt nem kívülről, nem tétlenül kell várunk; ha működik, bennünk működik, és sosem a mi együttműködésünk nélkül. Ezért jól tesszük, ha tudatosan is elfogadunk és megragadunk minden lehetőséget arra, hogy a gondviselés megajándékozzon minket. Az effajta együttműködésnek közvetlen útja a bizalomteljes imádság. De – akár imádság révén, akár az egyszerű és bizalomteli (befogadó)készség révén – „a gondviselés sikerében” valamilyen módon magunk is részesek leszünk, mivel készek voltunk rá, esetleg részben mi magunk is hoztuk létre, vagy legalábbis „elviseltük”. A végén nem lehet már megkülönböztetni, mi volt természetes, és mi kegyelem, mi volt az érdem, és mi volt ajándék.

Még valamit hangsúlyoznunk kell itt: A gondviselés az „üdvösségre”, azaz egy élet egészére irányul. A gondviselés „célja” nem kevesebb, mint hogy életünk a maga egészében váljék sikeressé, úgyhogy visszapillantva egykor elmondhassuk: „Mindem jól van!” Ebben a végső és végértényes „ítéletben” aztán már nem lehet majd megkülönböztetni, hogy a sikerből mi tulajdonítható az embernek, és mi Istennek: egy életéről van szó, amely immár a maga egészében jelen van és beteljesedett! Ma még csak reménykedve várhatjuk ezt a pillanatot, és azt is remélhetjük, hogy bizalmunk már az első, és talán döntő ismertetőjegye a „jó”, a sikeres életnek.

Ez az írás egy hosszabb tanulmány részlete.

